УДК 378.147

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.75-3.28>**В. П. Чорноус**кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри суспільно-гуманітарних дисциплін
КЗВО «Рівненська медична академія» Рівненської обласної ради

РЕАЛІЗАЦІЯ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Стаття присвячена проблемі реалізації творчого потенціалу майбутніх учителів початкової школи в процесі професійної підготовки. Зазначено, що розвиток творчої особистості педагога є важливим завданням закладів вищої освіти, тому що саме від цього залежить розвиток творчої особистості студентів, творче зростання яких здійснюється у взаємодії з творчим розвитком учителя. Розкрито актуальність зазначеної проблеми на сучасному етапі розвитку суспільства, визначено сутність таких понять, як особистість, творчість, творчий потенціал особистості, проаналізовано погляди психологів і педагогів щодо означуваного поняття.

Творчий потенціал особистості майбутніх учителів початкової школи розглядається як внутрішнє джерело активності, здатність до саморозвитку в процесі професійної діяльності. Визначено, що цей феномен є не сталим показником особистості педагога, а перебуває в постійному розвитку, формується на основі передового педагогічного досвіду, предметних навичок, нових ідей, умінь, що дають можливість знаходити, використовувати оригінальні рішення, новітні форми та методи й тим самим удосконалювати здійснення професійних завдань.

Охарактеризовано педагогічні умови розвитку творчого потенціалу: засвоєння методик навчання і самонавчання; розвиток якостей особистості; опанування студентом сучасними інформаційними технологіями; методами педагогічної діагностики, корекції; принципами формування й розвитку в студентів комплексу якостей знань і вмінь, які властиві творчій особистості.

Окреслено шляхи реалізації творчого потенціалу в майбутніх спеціалістів, визначено його критерії: емоційні, інтелектуальні можливості, наявність творчого мислення, морально-вольових якостей, культура спілкування, поведінки та саморегуляції, вимогливість, цілеспрямованість, зацікавленість і потреба в спілкуванні. Досліджено, що формування творчого потенціалу майбутніх педагогів відбувається в процесі опанування способами професійної діяльності та механізмами опанування нею для успішного її виконання.

Ключові слова: творчість, особистість, творчий потенціал особистості, майбутній учитель початкової школи.

Постановка проблеми. Значні перетворення, які відбуваються в освіті у зв'язку з входженням України до Європейського освітнього простору, істотно впливають на стратегію й тактику розвитку вищої школи. У сучасних умовах відбувається модернізація освітньої діяльності, яка орієнтується на творчий розвиток здібностей студентів, їхніх талантів, поява альтернативних систем освіти й авторських методик навчання. Це стосується підготовки майбутнього вчителя початкової школи. Сучасний педагог має бути здатним до творчого мислення та інноваційної діяльності, до самостійності й нестандартності рішень, повинен володіти інтелектуальною компетентністю.

Сьогоднішні вимоги до вчителя зумовлюють перегляд традиційних уявлень про зміст його підготовки, використання інноваційних технологій у процесі його професійного становлення. Успішне вирішення цих завдань залежить від творчих, нестандартних підходів у процесі навчальної діяльності. Тому реалізація творчого потенціалу майбутніх педагогів має стати пріоритет-

ним завданням сучасної системи вищої освіти й суспільства загалом.

Розвиток творчого потенціалу особистості є однією з найактуальніших проблем сучасного суспільства на етапі глобальних перетворень у системі освіти України, інтеграції у світовий освітній простір. Відповідно до цього, виникає необхідність унесення кардинальних змін до змісту, форм і методів навчально-виховної роботи з молоддю, зокрема студентів педагогічних спеціальностей, де реалізується креативний підхід до розвитку особистості, формування активно-перетворювальної позиції майбутнього вчителя.

Отже, однією з ключових проблем у підготовці майбутнього педагога є проблема реалізації його професійно-творчого потенціалу.

Наукове обґрунтування зазначених проблем детермінує переосмислення цілей і завдань професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи. Важливим питанням є вирішення проблеми реалізації творчого потенціалу майбутнього спеціаліста, дослідження структури його творчих

здібностей, основних показників та оптимальних умов становлення важливих професійних якостей, оновлення змісту, форм і методів професійної підготовки, які забезпечують її формування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз наукової літератури із зазначеної теми дає можливість визначити, що проблема реалізації творчого потенціалу розглядалася у вітчизняних і зарубіжних дослідженнях з погляду професійної підготовки майбутнього фахівця в закладах вищої освіти. Філософський аспект творчості розглядали в дослідженнях М. Данилов, К. Кедров, П. Копцин, О. Коршунов та ін. Психологічні основи зазначеної проблеми викладені в працях В. Давидова, Д. Ельконіна, О. Леонтьєва, А. Лука, Я. Пономарьова, С. Рубінштейна й ін. Учені розглядають творчість як діяльність, результатом якої є створення якісно нових матеріальних і духовних цінностей. Водночас творчість являє собою здатність людини створювати з наявного матеріалу дійсності на основі пізнання закономірностей об'єктивного світу нову реальність, що задовольняє різноманітним суспільним та особистим потребам.

Педагогічний аспект формування творчої особистості майбутнього педагога досліджується в працях Д. Вількеєва, М. Данилова, Н. Кичук, М. Махмутова, І. Огороднікова, І. Родак, С. Сисоевої, М. Скаткіна, Т. Шамової, Г. Щукіної та ін. Розвитку творчої активності студентів присвячені праці І. Семенова, С. Степанова, В. Моляко, В. Рибалки.

Розкриттю змісту «творчий потенціал особистості» приділили увагу сучасні учені: П. Кравчук, Я. Пономарьов, Н. Посталюк, В. Рибалка. Науковці опрацювали проблему сутнісних характеристик творчого потенціалу особистості, структури та взаємозв'язку між основними складовими компонентами, а також принципи його формування й розвитку. Творчий потенціал особистості розглядається вченими як складна, нелінійна, відкрита й організована система, що визначає високу активність, здатність до творчої самореалізації, саморозвитку в процесі професійної підготовки. З огляду на такий зміст творчого потенціалу особистості в сучасних соціокультурних умовах, саме творчий потенціал має стати головним об'єктом уваги в процесі розвитку особистості.

Я. Пономарьов виділив перцептивні та інтелектуальні особливості зі значним рівнем творчого потенціалу: значна напруженість уваги, цілісність сприйняття, інтуїція, висока вразливість. До характерологічних властивостей особистості вчений зараховує відхилення від шаблону, оригінальність, ініціативність, наполегливість, високу організованість, працездатність [5].

Аналіз педагогічної літератури з теми дослідження дав змогу виявити суперечності, що

визначають необхідність реформування системи підготовки майбутніх учителів початкової школи між потребами в професійному навчанні в умовах його модернізації та недостатнім теоретичним обґрунтуванням ефективних технологій навчання; декларуванням необхідності реалізації нових освітніх технологій, орієнтованих на формування творчої особистості педагогів, і недостатньою практичною підготовкою в процесі навчання; вимогами до організації креативного навчання та відсутністю методики розвитку творчого потенціалу майбутніх учителів початкової школи.

Метою статті є обґрунтування специфіки реалізації творчого потенціалу майбутнього вчителя початкової школи.

Виклад основного матеріалу. Роль творчої особистості педагога зростає в міру гуманізації та демократизації суспільства. Викладання в закладах вищої освіти висуває на перший план питання розвитку творчої особистості майбутнього педагога, здатного не лише активно засвоювати фахові знання, а й уміти їх застосовувати в майбутній професійній діяльності.

Підготовка педагогічних працівників повинна ґрунтуватися на поєднанні глибокого засвоєння основ теоретичних знань із набуттям студентами практичних умінь і навичок застосовувати ці знання в майбутній педагогічній діяльності. Це визначає нові завдання професійної підготовки майбутнього вчителя у вищих закладах освіти.

Поняття «творчість» вивчалось різними філософами, психологами та педагогами. До основних понять «творчості» належать такі: творчість – це діяльність особистості, у якій вона створює нові предмети та якості, схеми поведінки й спілкування, нові образи та знання; творчість – це людська діяльність; це не лише створення продуктів діяльності, творчістю можна назвати всі ті «відкриття», які людина робить для себе; творчими є майже всі психічні процеси, за винятком, може, автоматизованих дій; творчість – це потреба в самоактуалізації, реалізації своїх здібностей і життєвих можливостей [1, с. 3].

Творчий потенціал є важливою умовою творчості й професійного розвитку особистості. Саме тому це питання є пріоритетним та актуальним у системі освіти, адже розвиток творчого потенціалу залежить від учасників навчально-виховного процесу – викладача і студентів.

Потенціал – це величина, що характеризує потенційну енергію суб'єкта творчості. Творчий потенціал у філософському плані розглядається як синтетична якість індивіда, що характеризує міру її можливостей ставити й вирішувати нові завдання у сфері діяльності, яка має суспільне значення. Його можна представити у вигляді сукупності предметних (навички, уміння, здібності), пізнавальних (інтелектуальні здібності),

аксіологічних (ціннісні орієнтації), комунікативних (морально-психологічні якості), художніх (естетичні здібності) можливостей. Психічні особливості творчої особистості розглядаються в психології як наслідки спонтанного процесу розгортання спадкових програм розвитку, а також як результат формування психіки людини в певних культурних, соціальних, історичних умовах. Протягом усієї попередньої історії розвитку завдяки спадковості людство накопичило необхідний потенціал для творчої діяльності.

Потенціал (від латинського слова *potentia* – сила) – джерела, можливості, засоби, запаси, що можуть бути приведені до дії, використані для розв'язання окремих завдань, досягнення певних цілей, можливостей окремої людини або суспільства загалом у певній галузі [1].

Є. Яковлєва [11] визначає творчий потенціал як унікальну властивість особистості, як реалізацію педагогом власної індивідуальності. Характерними рисами творчого потенціалу, на її думку, є не предметні (у розумінні наявності продукту, матеріального чи ідеального), а процесуальні, адже це процес виявлення власної неповторності.

О. Гопка вважає творчий потенціал невід'ємною властивістю особистості, яка визначає міру можливостей педагога виконувати творчу діяльність, спрямовує її готовність і здатність до власної індивідуальності. Творчий потенціал особистості є умовою творчого навчання та його результатом [2, с. 12].

У навчальному процесі творчий потенціал реалізується у творчій активності особистості. Творча активність визначається залученням особистості до творчої діяльності на основі творчого потенціалу. Вона є умовою виявлення й розвитку творчого потенціалу особи та засобом реалізації її творчих здібностей [5, с. 143–144].

В. Рибалка до компонентів творчого потенціалу особистості зараховує:

- здібності, нахили, що виявляються в підвищенні чутливості, вибірковості, динамічності;
- зацікавленість, спрямованість особистості до нових ідей, допитливість, прагнення до створення нового, нахили до пошуку та розв'язання проблем;
- самостійність при отриманні нових знань;
- емоційність, наполегливість, цілеспрямованість, переконливість, працелюбність, систематичність у роботі;
- опановування технікою, праці, педагогічною майстерністю;
- здатність виробляти особистісні стратегії, тактики під час розв'язання нових проблем, а також пошуку шляхів виходу зі складних, нестандартних ситуацій [9].

Центральним компонентом творчого потенціалу особистості є її здатність дивергентно й конвергентно мислити. Творчість являє собою

створення нового (за допомогою дивергентного мислення) й оцінювання ідеї (завдяки конвергентному мисленню). При цьому творчості не є властиві як занадто низький, так і занадто високий рівень розвитку кожного із зазначених видів мислення. У дослідженні з'ясовуються відмінності між конвергентним і дивергентним мисленнями, а також між руйнуванням структури й комбінуванням елементів думки, що проявляються у вирішенні інсайтних і неінсайтних проблем [12].

Критерії розвитку творчого потенціалу:

- емоційна культура (почуття захопленості, емоційний підйом, радість відкриття);
- рівень і якість культурологічних, професійно-педагогічних і психологічних знань;
- рівень загальнокультурної ерудиції;
- рівень розвитку гуманітарного світогляду (гуманістичне ставлення до світу, людей, навколишнього середовища);
- образне мислення (творча уява, фантазія, інтуїція);
- володіння численними способами творчої художньо-естетичної діяльності [4, с. 21].

Реалізація творчого потенціалу особистості являє собою процес і результат розвитку людиною своєї креативної індивідуальної своєрідності в процесі творчості, але не як самоцілі, а як необхідної умови для нагромадження й реалізації власного творчого потенціалу в нових, що раніше не існували культурних, соціальних, матеріальних і професійних цінностях. Інакше кажучи, потенціал внутрішнього й зовнішнього світу людини є її основою бути креативною особистістю. Необхідно підкреслити, що творчий потенціал особистості як цілісність індивідуальної та соціальної людини забезпечує потребу суб'єкта у творчому саморозвитку й креативній самореалізації. Імовірність її прояву залежить від особистісної цілеспрямованості людини повною мірою реалізувати свої можливості, від ступеня її внутрішньої волі, від сформованості соціального почуття (дієвості, творчості).

Реалізація творчого потенціалу майбутніх педагогів відбувається в процесі оволодіння способами професійної діяльності та механізмами опанування нею для успішного її виконання, адже ця діяльність, як справедливо зауважує Т. Лісовська, – це особливий вид професійної діяльності, зміст якої передбачає необхідність мати глибокі педагогічні знання, хороші організаційні здібності, володіти вміннями творчо здійснювати виховний процес з урахуванням психології студентського колективу, соціальних, сімейних умов, у яких зростає й виховується підрастаюче покоління [3, с. 103].

Одним зі складників розвитку творчого потенціалу студентів є продуктивне навчання. Воно породжує нові вимоги, що мають бути враховані

в системі дидактичних принципів. Таке навчання в широкому розумінні передбачає не лише подання тими чи іншими засобами й способами навчальної інформації, а й активізацію розумової діяльності до того рівня, коли в студентів з'являється як питання, пов'язані з різними аспектами засвоєння матеріалу, так і нагальна потреба розкрити їх. Методи проблемного навчання у формі проблемних питань із постановкою нестандартних ситуацій, вирішення ускладнених задач із застосуванням логіки та протиріччя у пошуку відповіді.

Методи розвитку творчої особистості студента повинні задовольняти такі вимоги:

- мати своїм основним завданням надання допомоги в отриманні знань;
- відповідати рівню інтелектуального й соціального розвитку, різним вимогам і можливостям, які притаманні тим ситуаціям, у які потрапляє студент у процесі навчання.

Сьогодні в літературі описано декілька десятків методів, здатних, на думку їх розробників, ефективно впливати на творчу активність людини. У зарубіжній літературі найбільш поширеними методами активізації та стимуляції творчого мислення є «мозковий штурм» (А. Осборн) і «синектика» (У. Гордон). В основу цих методів покладено вимогу відмови від будь-якої критики при висуванні гіпотез і перевтілення себе в певну частину вирішуваної проблеми. У практиці винахідницької діяльності стали популярними спеціальні методи, які отримали всебічне теоретичне обґрунтування: «алгоритм розв'язання винахідницьких задач» (Г. Альтшуллер), «гірлянди асоціацій», «стратегія семиразового пошуку» (Я. Буш).

Творчий потенціал учителя є невід'ємним складником сукупної культури фахівця, що вміщує наявні та потенційні здатності й можливості до створення чогось нового або перетворення пізнаного [8, с. 84]. Виховання творчої особистості майбутнього фахівця педагогічного профілю детермінує потребу реалізації в загальній системі виховання та навчання спеціальних психологічних засобів, у нашому контексті – розкриття творчого потенціалу особистості, її підготовку до творчої праці, ознайомлення зі спеціальними прийомами й методами та засвоєння спеціальних прийомів і методів вирішення творчих проблем згідно із задатками та здібностями тощо.

Умовами, які сприяють розкриттю творчого потенціалу студентів, є:

- саморозвиток і самореалізація особистості;
- розвиток індивідуальних якостей особистості;
- засвоєння сучасних інформаційних технологій;
- опанування методами педагогічної діагностики й корекції;
- формування в студентів знань і вмінь, які притаманні творчій особистості.

Дієвим механізмом реалізації творчого потенціалу майбутнього вчителя початкової школи є креативна спрямованість системи педагогічної освіти загалом і кожної її ланки зокрема. Тобто в період навчання важливо орієнтуватися на творчі можливості студентів, які можуть виявлятися в мисленні, почуттях, спілкуванні, окремих видах діяльності та її результатах, характеризувати особистість майбутнього вчителя початкових класів загалом та окремі її сторони. Креативність визначається не стільки критичним ставленням учителя до нового з погляду наявного досвіду, скільки відкритістю до нового і сприйнятливістю нового, що збільшує вірогідність творчих досягнень за наявності високого заохочення до творчості й оволодіння необхідними творчими вміннями [6, с. 269]. Саме тому така спрямованість навчально-виховного процесу, за якою навчання буде мати проблемно-пошукову основу, визначатиметься заохоченням власної думки, оригінальністю мислення й поведінки, сприятиме творчому зростанню майбутнього вчителя початкової школи, розкриттю його творчих здібностей.

Висновки і пропозиції. Творчий потенціал є не сталим показником особистості майбутнього педагога, а перебуває в постійному розвитку, формується на основі творчого й соціального досвіду, педагогічних і предметних знань, нових ідей, умінь і навичок, що дають змогу знаходити й застосовувати оригінальні рішення, новаторські форми та методи й тим самим удосконалювати виконання професійних функцій. Творчий потенціал особистості майбутнього педагога розглядається як внутрішнє джерело активності, здатність до саморозвитку в умовах творчої діяльності в процесі професійної діяльності. Основною умовою реалізації творчого потенціалу студентів є їх систематичне залучення до творчої діяльності, формування готовності до неї, що стає можливим завдяки спеціальній організації навчання. У зв'язку з цим украй важливим є формування в суб'єкта позитивної мотивації, стійкого пізнавального інтересу, а також тих властивостей мислення, від яких безпосередньо залежить розвиток навичок вирішення творчих завдань і нестандартних ситуацій, що в майбутньому забезпечить конкурентну спроможність фахівця. Запорукою успішної реалізації творчого потенціалу студентів є систематичність використання різноманіття форм і методів стимулювання творчої активності в процесі викладання різних навчальних дисциплін.

Список використаної літератури:

1. Біла І. До вершин педагогічної майстерності. *Дошкільне виховання*. 2010. № 10. С. 3–5.
2. Гопка О. Творчий потенціал особистості як наукова категорія. *Науковий часопис Національного педагогічного університету*

- імені М.П. Драгоманова. Серія 16 «Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики». 2016. Вип. 27 (37). С. 11–14.
3. Лісовська Т. Проблема професійної підготовки майбутніх фахівців з дошкільної освіти у вищих навчальних закладах. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Серія «Педагогічні науки»*. 2016. Вип. 2. С. 101–108.
 4. Мартинович Н. Розвиток творчого потенціалу особистості майбутнього вчителя засобами мистецтва : методичний посібник. 2-е вид., доп. Луганськ : Альма матер, 2002. 48 с.
 5. Міщенко Л. Творчий потенціал людини: соціально-психологічна парадигма. *Соціальна психологія*. 2004. № 2. С. 140–145.
 6. Педагогічний словник / за ред. М.Д. Ярмаченка. Київ : Педагогічна думка, 2001. 516 с.
 7. Пономарьов Я. Психология творчества и педагогика. Москва : Педагогика, 1976, 280 с.
 8. Протасова Н. Післядипломна освіта педагогів: зміст, структура, тенденції розвитку. Київ, 998. 176 с.
 9. Рибалка В. Психология розвитку творчої особистості : навчальний посібник. Київ : ІЗМН, 1996. 236 с.
 10. Советский энциклопедический словарь. Москва : Сов. энциклопедия, 1984. 1600 с.
 11. Яковлева Е.Л. Развитие творческого потенциала личности школьника. *Вопросы психологии*. 1996. № 3. С. 28–34.
 12. Cropley A. In Praise of Convergent Thinking. *Creativity Research Journal*. 2006. Vol. 18. № 3. P. 391–404.

Chornous V. Realization of the creative potential of the personality of the future teacher in the process of professional training

The article is devoted to the problem of realization of creative potential of future primary school teachers in the process of professional training. It is noted that the development of the creative personality of the teacher is an extremely important task of higher education institutions, as it largely depends on the development of the creative personality of students, whose creative growth is possible in interaction with the creative development of the teacher. The urgency of this problem at the present stage of the development of society is revealed, the essence of such concepts as personality, creativity, creative potential of personality is determined, the views of psychologists and teachers on the concept are analyzed.

The creative potential of the personality of future primary school teachers is considered as an internal source of activity, the ability to self-development in terms of creative activity in the process of professional activity. It is noted that the studies phenomenon is not a constant indicator of the teacher's personality, but it is in constant motion, formed on the basis of its accumulated creative and social experience, pedagogical and subject knowledge, new ideas, skills and abilities to find and apply original solutions, innovative forms and methods and thus improve the performance of their professional tasks.

The pedagogical conditions for the development of creative potential are characterized: mastering the methods of teaching and self-learning; development of personality qualities; mastering by the student of modern informative technologies; methods pedagogical diagnostics and correction; principles of formation and development of students' complex qualities of knowledge and skills that are inherent in the creative personality.

The ways of realization of creative potential of future specialist are outlined, its criteria are defined: emotional, intellectual possibilities, presence of creative thinking, moral and volitional qualities, culture of communication, behavior and self-regulation, strictness, purposefulness, interest and need for communication. It is investigated that the formation of creative potential of future teachers occurs in the process of mastering the methods of professional activity and the mechanisms of mastering it for its successful implementation.

Key words: creativity, personality, creative potential of personality, future primary school teacher.